

МОТИВУЮЧІ БАЗИ НАЗВ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті проведено мотиваційний аналіз лексем на позначення професій у сучасній англійській мові. У ході дослідження виокремлена мотивуюча і формантна частини внутрішньої форми слова. За результатами мотиваційного аналізу виділено 15 мотивуючих баз для назв професій. Розглянуто спільні та відмінні риси у мотивації назв професій досліджуваної мови. Окреслено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: мотивація, мотивуюча база, лексична вмотивованість, структурна вмотивованість, професія.

S. S. KOCHERGINA. MOTIVATING BASES OF PROFESSION NAMES IN MODERN ENGLISH

В статье проведен мотивационный анализ лексем, обозначающих профессии в современном английском языке. В процессе исследования выделены мотивирующая и формантная части внутренней формы слова. По результатам мотивационного анализа выделено 15 мотивирующих баз для названий профессий. Рассмотрены общие и отличительные черты в мотивации названий профессий исследуемого языка. Очерчены перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: мотивация, мотивирующая база, лексическая мотивированность, структурная мотивированность, профессия.

S. S. KOCHERGINA. MOTIVATING BASES OF PROFESSION NAMES IN MODERN ENGLISH

The article focuses on motivation analysis of profession names in the modern English language. Motivating and formant parts of the inner form of a word have been singled out. According to the results of the motivation analysis 15 motivating bases of profession names have been distinguished. Common and differentiating features in motivation of English profession names have been considered. Prospects for further research have been outlined.

Key words: motivation, motivating base, lexical motivation, structural motivation, profession.

Мотивологія повністю реалізує антропоцентричне спрямування сучасної лінгвістичної думки, яке виявляється в усвідомленні того, що мотиваційні асоціації існують у свідомості представників мовної спільноти на підсвідомому рівні, а при необхідності (наприклад, у каламбурах) виходять у поле свідомості. Сутність мотиваційних відношень полягає в “усвідомленні носіями мови зв’язку звучання й значення слова” (Блинова, 1988). Апеляція до мовної свідомості, до ментального статусу мотиваційних асоціацій є важливим інструментом пізнання сутності лексичної мотивації й внутрішньої форми слова (Голев, e-doc). Мотивологічний підхід спирається на рівнозначність значення й звучання слова, відповідно, типовою рисою мотивологічного аналізу є його подвійна спрямованість. На відміну від дериваційного підходу, мотивологічний підхід апелює до мовної свідомості носіїв мови. Об’єктами мотивологічного аналізу є: 1) умотивованість; 2) засіб реалізації вмотивованості слова;

3) явище мотивації слів. У дослідженнях виділяються три принципи мотивологічного аналізу: 1) принцип системності; 2) принцип синхронності; 3) принцип антропоцентризму. Ми вважаємо, що системність мови заснована на системності людського світобачення, що виключає протиставлення принципів системності й антропоцентризму.

У межах загального антропоцентричного спрямування сучасної лінгвістики, запропонований О. І. Блиновою підхід має особливу актуальність і набув значного розвитку в мовознавстві (див., напр., Бельская, 2004; Голев, e-doc; Ростова, 2000; Тубалова, 1995 та ін.).

Мотиваційний аналіз, метою якого є виявлення спільних та специфічних рис вмотивованості мовного знака у формах досліджуваної мови, починається із встановлення внутрішньої форми слова. На основі показників мовної свідомості носіїв мови визначається, якими засобами мови були утворені слова. Можна говорити про фонетичний, морфологічний, семантичний тип умотивованості. За такою методикою мотиваційний аналіз відбувається без виходу за межі мови шляхом оперування метамовними категоріями. Завдання запропонованої статті полягає у виявленні спільних та відмінних рис вмотивованості лексем на позначення професій в англійській мові.

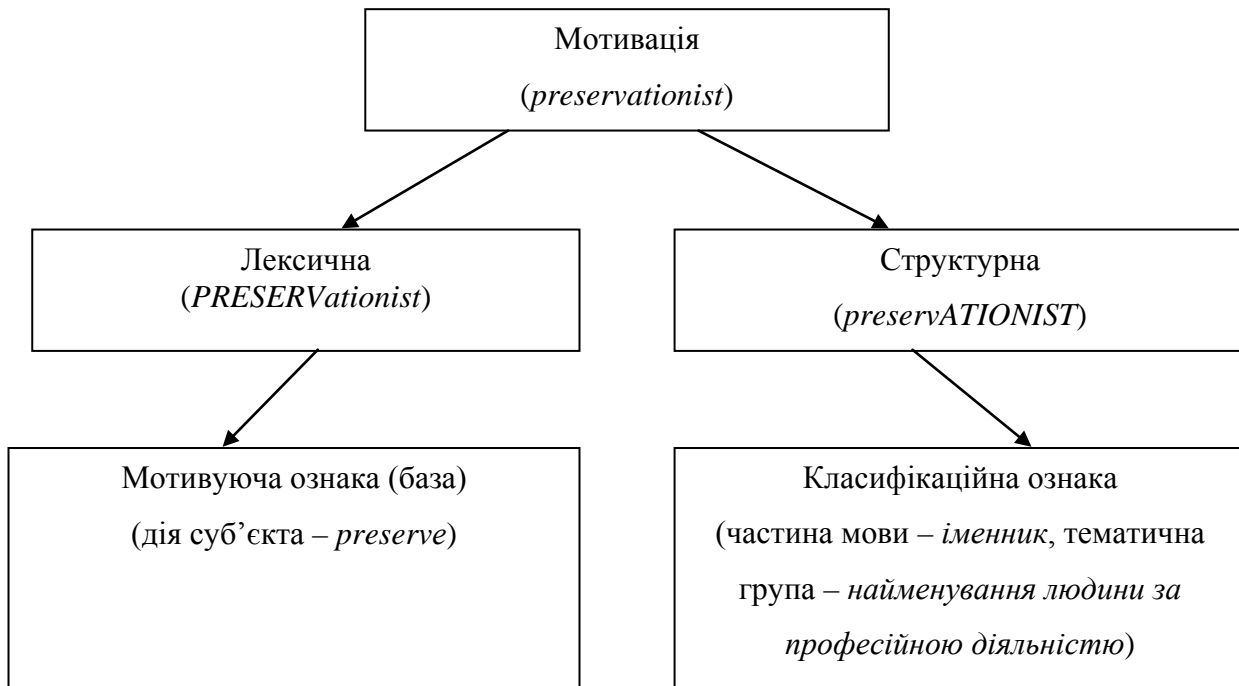
Назви професій у сучасній англійській мові відзначаються морфологічним типом умотивованості, тобто їхніми мотивуючими ознаками можуть виступати компоненти-слова, які розкривають його значення (лексична вмотивованість): *COLOURist* 'художник-колорист', *ENGINEer* 'інженер', а також складники, які містять категоріальну інформацію про лексему (структурна вмотивованість): *drummER* 'барабанщик', *projecTIONIST* 'кіномеханік'.

Виділення значущих сегментів внутрішньої форми слова (мотивуючої й формантної частин), що виражають лексичну й структурну вмотивованість слова, проводиться за результатами встановлених носієм певної мови зв'язків слова з іншими словами в системі цієї мови (Бельская 2004: 47). Наприклад, при дослідженні назв професій у звуковій оболонці іменника *hatter* – *someone who makes hats* виокремлюються такі сегменти мотиваційної форми, як *hat* та *er*, на підставі співвіднесеності цього слова зі спільнокореневим *hat* та спільноструктурними *potter* і *saddler*. У такому випадку значущими сегментами для вираження лексичної вмотивованості назв професій є сема *hat* а структурної – сегмент *er*, які виражають у слові певну класифікаційну ознаку (Блинова 1984: 21).

Таким чином, назви професій у сучасній англійській мові можна розглядати з погляду як лексичної, так і структурної мотивації (див. рис. 1):

Рисунок 1

Лексична та структурна мотивація назв професій
в англійській мові

З наведеної схеми випливає, що слово *preservationist* – *someone who works to prevent historical places, buildings etc from being destroyed* – ‘захисник історичних пам’яток, навколишнього середовища тощо’ – є іменником, що називає людину за професією на основі дії (*preserve*), яку виконує суб’єкт професійної діяльності.

Лексична вмотивованість – результат мотивації слова спільнокореневою лексичною одиницею з реалізацією у слові мотивуючої ознаки позначуваного, тобто тієї реальної ознаки предмета, яка покладена в основу його найменування (Блинова 1984: 31–32).

Структурна вмотивованість – результат мотивації конкретного слова спільноструктурною лексичною одиницею (*butchER* ← *brewER* ← *cleanER*) з реалізацією в слові класифікаційної ознаки, тобто його приналежності до певного узагальненого лексико-граматичного класу слів – частини мови та одночасно до більш конкретного, тематичного класу слів (Блинова 1984: 32) (у нашому випадку до назв професій).

Дискусійним залишається питання щодо класифікації найменувань осіб за

професією. Одні вчені (Канделаки, 1977; Стаховська, 2002) відносять категорію професії до термінології, а інші (Головин, 1987) вважають, що вона стоїть на межі між вузькоспеціальною, термінологічною і загальноживаною лексикою. Наведені нижче типології найменувань осіб за професією ґрунтуються на класифікації Н. Ф. Стаховської (Стаховська 2002: 7), яка дослідила структуру агентивно-професійних найменувань металургійної термінологіки, у межах якої вона виділяє лексико-тематичні групи назв професій в українській мові, що ґрунтуються на певних мотивуючих ознаках. Типологія Н. Ф. Стаховської видається нам логічною та досить детальною, проте, виходячи з досліджуваного нами мовного матеріалу, ми доповнили її необхідними компонентами.

Зазначимо, що далеко не всі найменування професій сучасної англійської мови мають прозору мотивацію, тобто можливість виділити слово або слова, що були покладені в основу сучасних назв. Крім того, виявилось, що низка найменувань відсутня в етимологічних словниках досліджуваних мов, що зробило неможливим достовірне виділення їхніх мотивуючих ознак, а найменування, що були запозичені з інших мов, взагалі не можуть мати мотивуючої бази.

Аналіз досліджуваного нами мовного матеріалу англійської мови дозволив встановити шістнадцять мотивуючих баз для назв професій у сучасній англійській мові (див. табл. 1): дія, об'єкт + дія, галузь знань, результат + дія, місце + дія, місце діяльності, об'єкт, результат, інструмент, вид спорту, стать + дія, інструмент + дія, службове становище + дія, інструмент + стать, час + дія, дія + дія.

1. Дія суб'єкта (Дія). Серед виділених груп назв професій у сучасній англійській мові ця група представлена найбільшою кількістю одиниць (314), що складає 43% від усього корпусу досліджуваної лексики. Номінація таких найменувань ґрунтується на назві дії, виконуваної суб'єктом, наприклад: *judge* 'суддя' (to judge – судити) – 1) the official in control of a court who decides how criminals should be punished, 2) someone who decides on the result of a competition, *consultant* 'консультант' (to consult – радитися) – someone whose job is to give advice on a particular subject, *servant* 'слуга' (to serve – служити) – someone, especially in the past, who was paid to clean someone's house, cook for them, answer the door etc, and who often lived in the house, *actress* 'актриса' (to act – грати) – a woman who performs in a play or film, *typist* 'друкарка' (to type – друкувати) – a secretary whose main job is to type letters, *boxer* 'боксер' (to box – бити кулаком) – someone who boxes, especially as a job.

Для назв професій у сучасній англійській мові типовим є поєднання назви основної дії, яку виконує суб'єкт з додатковою лексемою, що може вказувати на результат, інструмент, об'єкт діяльності, службове становище, час та місце дії тощо.

2. Об'єкт діяльності у поєднанні з дією (Об'єкт + Дія) становить базу для мотивації 146 найменувань професій, що складає 20% від усього корпусу одиниць. Наприклад, *chimney sweep* 'сажотрус' (димоход + трусити) – someone whose job is to clean chimneys using special long brushes, *dog warden* 'наглядач за собаками' (собака + керувати) – someone whose job is to collect dogs without owners, *debt collector* 'збирач боргів' (борги + збирати) – someone whose job is to get back the money that people owe, *interior decorator* 'дизайнер інтер'єру' (інтер'єр + драпувати) – an interior designer.

3. Галузь знань, у якій суб'єкт діяльності є спеціалістом (Галузь знань) є мотивуючою базою для 81 одиниці (11,1%) сучасної англійської мови на позначення професії людини. Наприклад, *structural engineer* 'архітектор' (будівельні конструкції) – an engineer skilled in planning the building of large structures such as bridges, *computer programmer* 'програміст' (комп'ютерне програмування) – a person who writes programs for the computer, *historian* 'історик' (історія) – an expert in history, *lawyer* 'юрист' (правова сфера) – a person trained and qualified in the law who does legal work for other people.

4. Результат діяльності у поєднанні з дією (Результат + Дія). Ця група представлена 30 іменниками на позначення професії, що становить 4,1% від загальної кількості одиниць, наприклад: *dressmaker* 'кравець' (одяг + робити) – someone who makes their own clothes, or makes clothes for other people as a job, *scriptwriter* 'сценарист' (сценарій + писати) – someone who writes the stories and words for films or television programmes, *steelworker* 'сталевар' (сталь + працювати) – someone who works in a factory where steel is made, *gravedigger* 'могильник' (могила + копати) – someone whose job is to dig graves, *fortune-teller* 'віщун долі' (доля + розповідати) – someone who uses cards or looks at people's hands in order to tell them what is supposed to happen to them in the future.

5. Позначення місця діяльності у поєднанні з дією (Місце + Дія). Іменники цієї групи (29 одиниць – 4%), на відміну від попередньої, вказують на місце діяльності суб'єкта: *dockworker* 'працівник доку' (навантажувальна платформа + працювати) – someone whose job is loading and unloading ships in a dock, *mineworker* 'шахтар' (шахта + працювати) – someone who works in a mine, *shop assistant* 'продавець-консультант' (магазин + допомагати) – someone whose job is to help customers in a shop, *stagehand* 'працівник сцени' (сцена + допомагати) – someone who works on a theatre stage, getting it

ready for a play or for the next part of a play.

6. Місце діяльності суб'єкта (Місце діяльності) є основною ознакою при утворенні 25 лексем на позначення професії (3,4%), серед яких *gardener* 'садівник' (сад) – someone whose job is to work in gardens, *bargee* 'барочник' (баржа) – someone who drives or works on a barge, *auctioneer* 'аукціоніст' (аукціон) – a person whose job is conducting auctions, *archivist* 'архіваріус' (архів) – someone who works in an archive.

7. Об'єкт, на який спрямована дія суб'єкта (Об'єкт). Ця мотивуюча база присутня у 22 найменуваннях, які складають 3% від загальної кількості одиниць. Наприклад, *telephonist* 'телефоніст' (телефон) – someone whose job is to connect telephone calls to people in a large organization, *cashier* 'касир' (готівка) – someone whose job is to receive or pay out money in a shop, *messenger* 'кур'єр' (повідомлення) – someone whose job is to deliver messages or documents, or someone who takes a message to someone else, *trapper* 'мисливець' (капкан) – a person who traps animals, *roofer* 'покрівельник' (кровля) – a person who builds roofs.

8. Результат діяльності суб'єкта (Результат) мотивує 19 назв професій (2,6%), серед яких такі, як *potter* 'гончар' (горщик) – someone who makes pots, dishes etc out of clay, *tattooist* 'майстер татуажу' (татуаж) – someone who makes pictures or patterns on a person's skin by making small holes in it and filling them with coloured dye, *parodist* 'пародист' (пародія) – a person who writes parodies, *beautician* 'косметолог' (краса) – a person whose job is to give treatments to the face or body as a way of improving people's physical appearance.

9. Інструмент діяльності суб'єкта (Інструмент) є мотивуючою базою для 18 одиниць (2,5%) сучасної англійської мови на позначення професії: *gunner* 'артилерист' (рушниця) – a soldier, sailor etc whose job is to aim or shoot a large gun, *fiddler* 'скрипаль' (скрипка) – someone who plays the violin, especially if they play folk music, *piper* 'трубач' (труба) – someone who plays a pipe or the bagpipes, *colourist* 'колорист' (колір) – someone whose job is to dye people's hair (change the colour).

10. Вид спорту. До цієї групи належать одиниці, які утворились від назв різних видів спорту якими професійно займається та чи інша людина. Таких назв нараховуємо 15 (2,1%), наприклад, *judoist* 'дзюдоїст' (дзюдо) – a person who does judo, *boxer* 'боксер' (бокс) – a person who boxes especially for a living, *marathoneer* 'бігун-марафонець' (марафон) – a person who takes part in a running race of about 42 km, *sprinter* 'бігун на короткі дистанції' (біг на короткі дистанції) – a person who runs a sprint.

11. Стать суб'єкта діяльності у поєднанні з дією (Стать + Дія). Окрему групу складають іменники (11 одиниць – 1,5%), які, крім основної дії суб'єкта, позначають його стать. Наприклад, *washerwoman* ‘прачка’ (жінка + прати) – a woman in the past whose job was to wash other people's clothes, *flyboy* ‘пілот’ (хлопець + літати) – someone who flies a plane, especially in the US armed forces, *patrolman* ‘поліцейський-патрульний’ (чоловік + патрулювати) – a police officer who regularly walks or drives around a particular area to try to prevent crime, *watchman* ‘охоронець’ (чоловік + наглядати) – someone whose job is to guard a place.

12. Інструмент діяльності суб'єкта у поєднанні з дією (Інструмент + Дія). Серед досліджуваного мовного матеріалу ми знайшли тільки 5 одиниць (0,7%), мотивація яких ґрунтується на назві дії та інструмента діяльності: *organ grinder* ‘шарманщик’ (шарманка + вертіти) – a musician who plays a barrel organ in the street, *teleworker* ‘надомник’ (телебачення + працювати) – someone who works from home, and communicates with their employer, customers etc using a computer, telephone etc.

13. Службове становище у поєднанні з дією (Службове становище + Дія) є базою для утворення 5 назв професій (0,7%), серед яких, наприклад, *chief executive* ‘керівник’ (керівник + виконувати) – the main person in administration or management in a business organization, *general manager* ‘генеральний директор’ (генеральний + керувати) – a chief person who controls a business, *middle manager* ‘менеджер середньої ланки’ (середня ланка + керувати) – a person who runs a department within a business organization but who is not involved in making major policy or financial decisions.

14. Інструмент діяльності у поєднанні зі статтю суб'єкта (Інструмент + Стать). Ця група представлена 4 іменниками, тобто 0,5% від загального корпусу одиниць, наприклад: *coachman* ‘кучер’ (каре́та + чоловік) – someone who drove a coach pulled by horses in the past, *needlewoman* ‘кравчиня’ (голка + жінка) – a woman who is good at sewing, *ploughman* ‘плугар’ (плуг + чоловік) – a man whose job was to guide a plough that was being pulled by a horse.

15. Час діяльності суб'єкта у поєднанні з дією (Час + Дія). Найменування цієї групи складають 3 одиниці (0,4%) й містять інформацію про час доби, коли суб'єкт знаходиться на робочому місці: *night watchman* ‘нічний караульний’ (ніч + стежити) – someone whose job is to guard a building at night, *night porter* ‘нічний швейцар’ (ніч + носити) – someone who works at the main entrance of a hotel during the night.

16. Подвійна дія (Дія + Дія). 3 найменування осіб за професією, які становлять 0,4% від загальної кількості одиниць, вказують на подвійну дію суб'єкта, наприклад:

watchkeeper ‘охоронець’ (стежити + охороняти) – someone whose job is to guard or protect something, especially a ship, *assistant manager* ‘помічник менеджера’ (допомагати + керувати) – someone whose job is just below the level of manager.

Таблиця 1

**Мотивуючі бази іменників на позначення професій
у сучасній англійській мові**

№	Мотивуюча база	Кількість од.	%
1	Дія	314	43
2	Об’єкт + Дія	146	20
3	Галузь знань	81	11,1
4	Результат + Дія	30	4,1
5	Місце + Дія	29	4
6	Місце діяльності	25	3,4
7	Об’єкт	22	3
8	Результат	19	2,6
9	Інструмент	18	2,5
10	Вид спорту	15	2,1
11	Стать + Дія	11	1,5
12	Інструмент + Дія	5	0,7
13	Службове становище + Дія	5	0,7
14	Інструмент + Стать	4	0,5
15	Час + Дія	3	0,4
16	Дія + Дія	3	0,4
	Усього	730	100

З наведеної таблиці видно, що для представників англомовного середовища при найменуванні особи за професією перше та друге за важливістю місця посідають дія суб’єкта як така та поєднання дії з об’єктом, на який спрямована певна діяльність. Вказані дві групи становлять більше 60% від загальної кількості мотивованих одиниць, що свідчить про дієвість, активність членів англомовного колективу. При цьому найменш важливими для англомовної спільноти виявилися такі подвійні мотивуючі бази, як інструмент + дія, службове становище + дія, інструмент + стать, час + дія та дія + дія. Решта груп представлені незначною кількістю іменників на позначення професій, кількість одиниць у кожній групі коливається від 1,5% до 11,1% від загального корпусу досліджуваної лексики.

У мотиваційній системі кожної мови відображена національна мовна свідомість – спільність мовного відображення дійсності в свідомості представників певного національного колективу, що проявляється насамперед у мовних рефлексіях носіїв тієї або іншої мови як сукупність їхніх знань про національну мову (Чижик 2004: 97). У зв’язку з цим видається перспективним зіставне дослідження мотиваційних систем

різних мов, що є маловивченим аспектом мотивології.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бельская Е. В.* Мотивологическое описание лексической категории оценочности : к постановке проблемы / Е. В. Бельская // Русская и сопоставительная филология : состояние и перспективы : Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.) : Труды и материалы / [под общ. ред. К. Р. Галиуллина]. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 2004. – С. 46–48.
2. *Блинова О. И.* Явление мотивации как отражение лексических связей слов / О. И. Блинова // Системные отношения на разных уровнях языка. – Новосибирск, 1988. – С. 71–78.
3. *Блинова О. И.* Явление мотивации слов (лексикологический аспект) / О. И. Блинова. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1984. – 186 с.
4. *Голев Н. Д.* Мотивационные ассоциации русских лексем, их изучение и лексикографическое описание [Электронный ресурс] / Н. Д. Голев. – Режим доступа : <http://lingvo.asu.ru/golev/articles/z21.html>.
5. *Головин Б. Н.* Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин – М. : Высшая школа, 1987. – 103 с.
6. *Канделаки Т. Л.* Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М. : Наука, 1977. – 177 с.
7. *Ростова А. Н.* Метатекст как форма экспликации метаязыкового сознания (на материале русских говоров Сибири) / А. Н. Ростова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 2000. – 193 с.
8. *Стаховська Н. Ф.* Семантична та словотвірна структура агентивно-професійних найменувань металургійної термінолексики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 „Українська мова” / Н. Ф. Стаховська. – Дніпропетровськ, 2002. – 17 с.
9. *Стаховська Н. Ф.* Семантична та словотвірна структура агентивно-професійних найменувань металургійної термінолексики : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Стаховська Н. Ф. – Дніпропетровськ, 2002. – 189 с.
10. *Тубалова И. В.* Показания языкового сознания как источник изучения явления мотивации слов : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 „Русский язык” / И. В. Тубалова – Томск, 1995. – 18 с.
- Чижик Н. А.* Сопоставительная мотивология (современное состояние исследования) / Н. А. Чижик // Русская и сопоставительная филология : состояние и перспективы : Международная научная конференция, посвященная 200-летию Казанского университета (Казань, 4–6 октября 2004 г.) : Труды и материалы. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 2004. – С. 96–97.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2013